

4. — obavezna uputstva o karakterističnim minimalnim zahtjevima, koji se unose u proizvođačke specifikacije za mlječne proizvode. U proizvođačkim specifikacijama ovi bi zahtjevi trebali biti dopunjeni ili pooštreni, već prema uslovima rada u pojedinom poduzeću;
5. — tehnološke instrukcije o proizvodnji pojedinih proizvoda;
6. — standardizacija ili obavezna uputstva za kemijske, bakteriološke i organoleptičke metode ispitivanja mlijeka i mlječnih proizvoda, uključivo ovlaštene organizacije za ta ispitivanja (eventualno stalna i obavezna);
7. — obavezno atestiranje opreme mljekarskih farmi, mljekara i specijalnih prodajnih uređaja za mlijeko i mlječne proizvode, uz donošenje standarda za najmasovniju opremu;
8. — zakonska zaštita naziva, proizvodnih procesa, karakteristika, izgleda i pakovanja za specifične vrijedne domaće mlječne proizvode (slično kao: ementalac, roquefort, grana i dr.), uz uvođenje domaćih naziva za strane — zakonom zaštićene — tipove sireva.

* * *

Iz naprijed izloženog proizlazi, da naši zakonski propisi o mlijeku i mlječnim proizvodima ne obuhvaćaju svu materiju, a oni koji su na snazi dijelom su preživjeli. Takovo stanje propisa otežava i proizvođačima i potrošačima pravilnu proizvodnu orijentaciju, a inspeksijskim službama pravilan odnos prema proizvođačima i prodajnim organizacijama.

Dipl. ekon. Dušan Vitković, Beograd
Poslovno udruženje za mlekarstvo

NEKI PRINCIPI POLITIKE CENA MLEKA

U politici cena mleka nisu rešeni osnovni problemi:

1. koju bi osnovnu cenu mleka trebalo prihvatiti i kakav bi sistem formiranja otkupno-prodajnih cena trebalo primeniti;
2. premije i regresi i
3. odnos cena mesa prema mleku.

Osnovna cena mleka koju bi trebalo platiti proizvođaču u otkupu mleka za potrebe industrije nije toliko sporna, po našem mišljenju, u kompleksnoj problematici mlekarske industrije, koliko mesto i značaj mleka u društveno-ekonomskim i društveno-političkim odnosima zemlje. Mišljenja su o tome i suviše oštro podeljena i dijametralno se razilaze, kako u principu tako i u praksi.

Društveno-politički organi gledaju na značaj mleka prvenstveno sa socijalno-zdravstvenog i društveno-političkog aspekta čak i kada se diskutuje o ceni mleka, jer se ne mogu oteti utisku, da mleko i njegovi proizvodi zauzimaju bitno mesto u ishrani savremenog čoveka. I zaista prema klasičnom poretku mleko dolazi ispred mesa, jaja, voća i povrća. Ovo je danas i naučno utvrđeno i postoji čitav niz dokaza o tome. Da navedemo samo neke iz naše prakse.

Iz strukture dosadašnje ishrane celokupnog jugoslavenskog stanovništva za poslednjih deset godina, (1952/1961.) pokazalo se da i pored povećane potrošnje mleka od 5,3% na 6,6%, ona je sasvim nedovoljna, jer je deficit velik i iznosi 8,4% od poželjnog učešća od 15%. To je u isto vreme i najveći deficit u odnosu na deficitarnost drugih grupa namirnica: povrća od 2,7%, voća 0,8%,

mesa 2,7%, masnoća 6,7% i jaja 1,6%. Prema projekciji poželjnih etapnih promena u strukturi naše ishrane do 1970. godine udeo mleka i mlečnih proizvoda trebalo bi povećati od 6,6 na 9,6% (1).

Posledice nedovoljne ishrane uključujući i nisku potrošnju mleka, naročito se negativno odražavaju na osetljive grupe stanovništva. Smrtnost odojčadi u našoj zemlji je još uvek visoka (82% u 1961.), tako da Jugoslavija po smrtnosti odojčadi dolazi na drugo mesto u Evropi. Sličan je slučaj i u pogledu smrtnosti male dece od jedne do četiri godine. Jugoslavija je na čelu tabele od deset anketiranih zemalja u Evropi u pogledu mortaliteta od tuberkuloze. Iz regionalnih podataka o potrošnji mleka kod nas i podataka iz rangliste o dužini života stanovništva i rangliste njegove uhranjenosti, se očigledno vidi, da su posledice najmanje u onim rejonima i republikama, gde je potrošnja mleka najveća: SR Slovenija, Hrvatska, APV, Crna Gora, a najveće gde je potrošnja mleka najmanja. Tako npr. smrtnost male dece od jedne do četiri godine na Kosmetu iznosi 13,3, Makedoniji 6,9, Bosni i Hercegovini 7,3 a u Sloveniji svega 1,0 od 1000 dece istog uzrasta.

Prema tome, pravilan je stav društveno-političkih organizacija koje smatraju da nema podizanja standarda radnih ljudi bez unapređenja ishrane pojedinaca, porodice, kolektiva pa i čitavog naroda. Zato se mlekarska industrija podiže i tamo, gde su troškovi proizvodnje mleka očigledno visoki. Ali mleko se mora proizvoditi, jer to traže potrebe u mleku kao ljudskoj hrani.

Otuda, mleko nije samo ekonomski već isto toliko i socijalni i politički problem, pa čak i problem koji zadire u okvire medicinske i nutricionističke struke i kompetentnosti. Sve ovo međutim, ne znači da proizvođači mleka i ostale privredne organizacije koje se bave preradom i trgovinom (prometom) mleka i mlečnih proizvoda, treba da gledaju na značaj mleka s ovih istih aspekata, a najmanje kada se radi o politici cene mleka. Dugo potencirana i organizovana proizvodnja mleka na industrijski način uz primenu savremenih tehnoloških procesa prerade mleka, koji su izašli iz okvira zanatske radinosti, neminovno nameću određene ekonomske stavove i odnose prema mleku. I u jednom i u drugom procesu uložene su vrlo visoke investicije od kojih se traži i određena rentabilnost poslovanja i akumulativnost ulaganja. Za ove radne organizacije mleko nije više zaštitna namirnica broj jedan, već osnovna industrijska sirovina jedne određene grane. Isto tako za ove organizacije mleko nije ni socijalno-zdravstveni ni društveno-politički već samo ekonomski problem.

Ovakvo oprečna gledanja i stalni pokušaji da se ove razlike i suprotna mišljenja, izmire i prilikom određivanja osnovne cene mleka, stvaraju po našem mišljenju osnovne teškoće u čitavom sistemu politike cene mleka. Odatle su se pojavljivali i mnogi propusti koji su se vrlo negativno odražavali na razvoj mlekarstva uopšte. Činjenica je međutim, da se s ovakvom praksom mora prekinuti i povući stroga i jasno određena granica između socijalno-zdravstvenih i društveno-ekonomskih faktora u politici cene mleka. Kod određivanja osnovne (otkupne) cene mleka kao sirovine jedne industrijske grane, presudnu ulogu imaju da odigraju ekonomski momenti i one ekonomske zakonitosti koje određuju ekonomski položaj onih privrednih organizacija koje se bave proizvodnjom ili preradom mleka. S druge strane, pak socijalno-zdravstveni obziri i društveno-politički momenti mogu i treba da nađu svoje mesto samo u sistemu potrošačkih, (maloprodajnih) cena ili u drugim vidovima potrošnje mleka.

Iako se sistem i politika cena unekoliko razlikuju, ukoliko se radi o razvijenim ili nerazvijenim zemljama, ili pak o zemljama koje su u toku ekonomskog razvoja, ipak se svi jednodušno slažu da se na osnovu cena mleka, prema proizvođačima i potrošačima mora gledati sa sasvim suprotnih strana. Zemlje s jako razvijenom mlekarskom industrijom imaju svoje specifične sisteme cena mleka, koji se ne bi mogli u osnovi primeniti i na zemlje, u kojima je ova industrija tek u razvoju. No, to još uvek ne znači da se izvesna iskustva i mnoga proverena praktična rešenja ne mogu primeniti i u našim uslovima proizvodnje i prometa. Ma koliko se ovi sistemi razlikovali jedan od drugoga, u metodologiji i tehnici primene u praksi, ekonomska osnova im je zajednička. Naime, proizvodnja mleka, ukupno i prosečno po kravi muzari je vrlo visoka i u većini slučajeva, nacionalna tržišta tih zemalja, ne mogu da apsorbuju sve viškove mleka. U takvim uslovima proizvodnje, jednako se postavlja pitanje plasmana, jer su mogućnosti za dalje povećanje potrošnje mleka i mlečnih proizvoda vrlo ograničene. Većina ovih zemalja ima zaštitne cene za mleko proizvođača, kojima se u osnovi reguliše nivo povećanja proizvodnje mleka, ali ne kroz nabavku novih muznih krava, već prvenstveno kroz povećanje mlečnosti po kravi i produktivnosti osnovnog stada. Ove se cene formiraju ne samo na osnovu prosečnih troškova proizvodnje mleka, već i na osnovu prosečne ostvarene realizacije mlečnih proizvoda na domaćem i stranom tržištu. Apsolutni iznos osnovne zaštitne cene zavisi dakle od fizičkog obima ostvarene proizvodnje, prosečnih troškova ukupne proizvodnje, fizičkog obima ukupne potrošnje i stvarne realizacije mlečnih proizvoda.

Uočljivo je, a to je ono što je i najbitnije i najkarakterističnije u čitavom sistemu mlekarske politike, da je realizacija konzumnog mleka na domaćem tržištu isključena iz fonda za egalizaciju zaštitnih cena mleka. I drugo, da su problemi mlekarstva izašli iz okvira lokalnih samouprava i drugih teritorijalnih organa, već se u glavnim linijama rešavaju na najvišim nivoima.

Konzumno mleko u svim zemljama, gotovo bez izuzetaka, bez obzira da li su razvijene ili su u toku razvoja, uživa povlašćeni tretman na domaćem tržištu i redovno se subvencionira u korist potrošača. Sistem subvencioniranja se donekle razlikuje po pojedinim zemljama, ali samo u metodologiji i tehnici primene i obračunavanja. Inače, ekonomska sadržina im je ista, izvori za subvencije isti i skoro iste kategorije potrošača se subvencioniraju. Otuda, određena zaštitna cena mleka, u odnosu na maloprodajne cene konzumnog mleka, služe samo kao baza za određivanje apsolutnog iznosa subvencija. U stvari subvencijama se pokriva razlika između pune cene koštanja i maloprodajnih cena konzumnog mleka, koje su uvek niže.

Koristeći ova iskustva, nama se čini da i u našim uslovima nema mesta da se govori o ekonomskoj ceni mleka, koja bi se formirala samo na osnovu prosečnih troškova proizvodnje na društvenom sektoru, niti pak samo na osnovu kupovne moći potrošača, odnosno potražnje na tržištu. U uslovima deficitarne proizvodnje i vrlo niske potrošnje mleka, kakvo je stanje danas na našem tržištu mleka, ekonomska cena mleka, postavljena na na kojoj predloženoj bazi, izazvala bi ozbiljne poremećaje bilo u proizvodnji ili u prometu. U našoj politici cena mleka nešto treba iz osnova menjati! Nama se čini sledeće:

1. osnovnu cenu mleka u otkupu od proizvođača treba potpuno uskladiti s ekonomskim uslovima koji vladaju u proizvodnji mleka i uslovima industrije za preradu mleka;

2. garantovane, minimalne otkupne (zaštitne) cene mleka treba određivati na osnovu prosečnih troškova proizvodnje, određene produktivnosti grla, ukupne proizvodnje mleka, i kvaliteta mleka, a eventualno i diferencirano prema proizvodnim uslovima pojedinih regija. Ove cene trebalo bi da važe za sve proizvođače mleka, kako za društveni sektor tako i za mleko proizvedeno u kooperaciji ili od strane samostalnih proizvođača;

3. maloprodajne cene konzumnog mleka prilagoditi stvarnim potrebama i kupovnoj moći potrošača. Razliku između maloprodajne cene konzumnog mleka i pune cene koštanja ovog mleka u mlekari, pokrivati subvencijama na teret potrošačkih komuna.

Premije, regresi i subvencije

Premije i regresi u suštini su promašili svoj osnovni cilj, jer nisu dovoljno stimulatívno delovale na proizvođače mleka, da proizvode onakav kvalitet i postignu onu rentabilnost poslovanja, koja bi mlekarskoj industriji obezbedila potrebnu ekonomičnost poslovanja. Prema postojećem sistemu, visina premija se odmerava tako, da proizvođačima pokrije razliku između garantovane otkupne cene i pune cene koštanja mleka, a regresima razlika između garantovane otkupne cene i pune cene prerađivača, (troškova prerade) i prometa u maloprodaji.

U osnovi je pogrešna politika, koja ide za tim, da se premijama i regresima rešava ekonomika proizvodnje mleka. Premije imaju jedinstveni cilj i one su instrumenat industrije za preradu mleka, s pomoću kojih se obezbeđuju garantovane količine kvalitetnog mleka. Prema tome, sistemom premiranja treba da se reši:

1. obezbeđenje dovoljnih količina mleka, regionalno i sezonski prema kapacitetima industrije i

2. poboljšanje kvaliteta mleka prema zahtevima rentabiliteta industrije za preradu.

Premije za poboljšanje kvaliteta mleka daju se proizvođačima kako za higijensku ispravnost mleka tako i za određeni hemijski sastav mleka. Ide se čak i tako daleko da se sveže mleko u pogledu hemijskog kvaliteta razvrstava na klase A, B i C, (3). Zaštitne cene se odnose na mleko klase »B« kao standardnog kvaliteta, koje služi i kao baza za određivanje visine premije. Standardni kvalitet se odnosi kako na sadržaj mlečne masti tako i na ukupni sadržaj suve materije. Neke zemlje, kao što je npr. Holandija u uslovima za plaćanje mleka prema kvalitetu, posebno premiraju i sadržaj proteina. Za kvalitet mleka ostalih klasa daju se tzv. »plusne« ili »minusne« premije.

Količinske premije daju se za unapred garantovane isporuke mleka po pojedinim rejonima proizvodnje i po sezonama. Visina ovih premija je, međutim, tako odmerena da su one postale odličan ekonomski instrumenat, s pomoću kojeg se vrši sinhronizovanje kapaciteta u proizvodnji prema zahtevima otkupa i planovima prerade po asortimanima mlečnih proizvoda po mlekarama. Ove premije imaju još jedan vrlo važan zadatak. Naime, da eliminišu reonske razlike u cenama i oštre sezonske varijacije u proizvodnji i troškovima ove proizvodnje.

U Engleskoj je ovakav sistem premiranja otišao najdalje i već 1961/62. preko 94% ukupnih količina mleka za potrošnju u svežem stanju, je otkupljeno od testiranih krava na tuberkulozu. Pored navedenih premija ovde se prak-

tikuju i posebne premije za unapređenje sistema hlađenja i sakupljanja mleka od proizvođača, (za ohlađeno mleko koje se može otkupljivati i svaki drugi dan posle muže). Prosečne premije u 1961/62. iznosile su 3,10 d/l (1,6 d/galon). U istom periodu dato je na ime subvencija za konzumno mleko jedanaest puta više u ukupnom iznosu (3). Subvencije su visoke i u drugim zemljama. U Holandiji su iznosile 1960. 8,7% (3,03 cents/l) od maloprodajne cene konzumnog mleka, a u Nemačkoj (Saarbrücken-u) 10% (3,5 pf) od cene proizvođača (4).

Interesantno je napomenuti da se iznosi za premije iz godine u godinu smanjuju, dok se subvencije naprotiv stalno povećavaju. To je i normalno, jer se kroz povećanu potrošnju, odnosno promet, traži dvostruko rešenje: bolji plasman viškova proizvodnje i bolji uslovi za rentabilnije poslovanje industrije za proizvodnju i preradu mleka. Ovaj ekonomski zakon u svemu važi i za zemlje u razvoju, kao što je Jugoslavija, ukoliko se odnosi na mlekarsku industriju. Kod nas se ne postavlja pitanje plasmana viškova robe za koju mora da se traže tržišta, ali treba voditi računa o potrošnji konzumnog mleka, čiji je plasman direktno vezan za visinu ličnih primanja, odnosno kupovnu moć potrošača. Koeficijent elastičnosti tražnje konzumnog mleka je nešto ispod jedan (0,86) što znači da se potrošnja povećava proporcionalno s porastom dohotka. Zbog niske kupovne moći potrošača vrlo lako može doći do prividne zasićenosti na tržištu. Tako stvorena »mlečna kriza« mogla bi da se vrlo negativno odrazi ne samo na strukturu ishrane stanovništva, već i na samu proizvodnju mleka. U tom pogledu je vrlo poučan primer grada Pittsburga, koji je putem jednog dobro razrađenog dugogodišnjeg programa od 20 godina dokazao, »da nema povećane potrošnje konzumnog mleka po glavi potrošača, sve dok se politika cene ne prilagodi prihodima potrošača«, (5).

Iznos subvencija, samo za konzumno mleko, konkretno u našim uslovima, zavisit će od razlike između iznosa propisanih, garantovanih minimalnih cena u otkupu, koje bi bile na nivou ekonomskih cena u proizvodnji, i maloprodajnih cena za potrošača, koje bi takođe bile na nivou ekonomskih cena u preradi. U krajnjoj liniji to će zavisiti od ekonomske moći potrošačkih komuna, tj. od njihovih socijalno-zdravstvenih fondova i budžetskih mogućnosti i politike uopšte. Politiku subvencija bi bezuslovno trebalo povezivati sa svim vidovima socijalne pomoći, uključujući tu i program školskih kuhinja, dečji datak, deo starosnih penzija i sl.

Sistem premija i subvencija, prema tome, ne stoji u direktnoj vezi s politikom garantovanih, zaštitnih cena mleka a najmanje s troškovima proizvodnje mleka, koji služe kao baza za stvarno sagledavanje ekonomskih cena mleka kako u proizvodnji tako i potrošnji. Premije idu na teret industrije i ulaze u troškove proizvodnje, jer joj obezbeđuju bolji rentabilitet, a subvencije pak na teret potrošnje i potrošačkih fondova.

Odnos cena mesu prema mleku

U toku 1957/1958. godine odnos maloprodajnih cena mleko—meso je 1:6.6: u tom je razdoblju došlo po prvi put do znatnog remećenja pariteta maloprodajnih cena mesa i mleka, uspostavljenog još 1939. godine na odnos 1:4,3. Upravo u to vreme, 1959. godine zabeležen je i prvi postepeni pad ukupne proizvodnje mleka. Taj se odnos sve više i više remetio u korist cene mesa, tako da je krajem prošle godine iznosio na beogradskom tržištu kao 1:11,4 računajući na cene goveđeg mesa. To je konkretno značilo da se 1939. godine

za jedan kg goveđeg mesa moglo kupiti 4,3 litra mleka, a već 1958. godine 6,6 litara. Međutim, u toku 1964. godine i svih 11,4 litara mleka. Pogoršavanje pariteta maloprodajnih cena mesa i mleka, a na štetu mleka nastavlja se i dalje i sve bržim tempom, tako da je krajem 1964. u odnosu na isti period 1963. izraženo u procentima rasta iznosio 42% kod goveđeg i 40% kod junećeg mesa.

I odnos maloprodajnih cena hleba i mleka je takođe poremećen u korist hleba. Staro je pravilo, da su maloprodajne cene hleba i mleka bile na istom nivou. To je bilo i pre rata i dugo posle rata. Danas međutim to nije slučaj na beogradskom tržištu, čak i posle naglog povećanja cene mleka od 76 na 100 d/l, koje je usledilo pre dva meseca, (hleb 108 a mleko 100 d kg/l).

Da navedemo još jedan interesantan podatak. Naime, 35—40 g belančevina animalnog porekla, staju po prosečnim cenama u Beogradu, ako se unesu mesom (1 kg = 1500 d) oko 300 d, jajima (1 jaje = 40 d) oko 240 d, ribom (1 kg = 600 d) oko 120 d, a mlekom (1 l = 100 d) svega 100 dinara. Od ovakve politike cena mesa i mleka trebalo je očekivati samo ono do čega je i došlo, da je proizvodnja mleka u 1963. pala za 12% srazmerno porastu broja stanovnika. Ako se svemu ovome doda i uticaj sistema premija za tov podmlatka za klanje i instrumenata za izvoz u živom stanju i izvoz mesa, onda nije teško doći do zaključka, zašto se rešenje za povećanu proizvodnju mesa nije tražilo kroz povećanu proizvodnju mleka.

Politika cene mleka je organski povezana sa cenom mesa. Činjenica je da cena koštanja mleka rezultira iz troškova za odgajivanje teladi do 7 dana, prirasta odraslih grla, (krava i bikova) i vrednosti stajnjaka. Otuda se kao nužno nameće, da se planovi o proizvodnji mesa i mleka usklade i da se uspostave pravilni odnosi cena u sklopu jedne dugoročne politike.

Postoje mnogobrojne studije i obilje u literaturi objavljenih podataka, kao i naša iskustva poslednjih godina, koja tačno ukazuju kakve bi odnose cena mesa i mleka trebalo prihvatiti. Prihvaćene odnose, kao pravilne, trebalo bi uzimati u obzir i prilikom određivanja garantovanih otkupnih cena mesa i mleka.

Ima puno prigovora na račun politike cene mleka i razvoja mlekarske industrije. Naime, zašto se i ova industrija nije razvijala poput klanice i klanične industrije i potpuno se orijentisala na izvoz, bez obzira na potrebe domaćeg tržišta. I činjenica je da se mlekarska industrija u posleratnom razvoju mnogo više orijentisala na zadovoljenje potreba domaćeg tržišta, a sasvim neznatno na izvoz, samo s povremenim viškovima. Međutim, to je po našem mišljenju, i dovelo do toga, što izgleda paradoksalno, ali je činjenica, da sada klanice i klanična industrija više insistiraju na pravilnom rešenju odnosa cena mesa i mleka, nego mlekarska industrija, jer oni kažu: »poklasmo stoku i nemamo više mesa, zato što nije rešeno pitanje cene mleka«.

L I T E R A T U R A

1. Ramzin, C. i Radovanović, M.: Hrana i ishrana, V, 1964, 9:436—468
2. Vračarić B. i saradnici: Hrana i ishrana 1964, 9:485—492
3. The Federation of United Kingdom, Milk Marketing Board: Dairy Facts and Figures, London, 1963.
4. Interni podaci autora
5. Beal, G. M. and Bakkon, X. X.: Fluid Milk Marketing, 1956. Miodison.